

ZNAČAJ OBRAZOVANJA IZ PERSPEKTIVE ROMA

- Povezanost jezika, etniciteta i obrazovanja -

- Sažetak -

Više od dvije godine vodim istraživanje o značaju koji Romi pripisuju obrazovanju.

Na „političkom“ nivou Romi imaju pravo da se služe svojim jezikom, ali romski jezik je maternji jezik samo malog broja Roma. U zajednici obuhvaćenom istraživanjem, razlikuju se mišljenja ispitanika o tome kakav stav treba zauzeti u odnosu na romski jezik.

Glavni utvrđeni problem u sferi obrazovanja je činjenica da gotovo 70% romske djece pohađa osnovnu školu za praktična zanimanja¹ umjesto standardnu osnovnu školu. Po završetku školovanja veoma su ograničene njihove mogućnosti za pohađanje neke od srednjih škola.

Djeca se prebacuju u osnovnu školu za praktična zanimanja najviše zbog toga što njihovi roditelji ne poznaju obrazovni sistem, odnosno ne razumiju kakvi se zahtjevi postavljaju pred učenike standardne osnovne škole u pogledu pripreme za nastavu. Romska kultura je usmena i tradicija pisane predaje ne postoji. Zbog toga ne iznenađuje da je za predstavnike romske zajednice obrazovanje nešto što je teško uklopiti u njihov vrijednosni sistem.

Značaj obrazovanja iz perspektive Roma

Još od 2005. g. bavim se istraživanjem u gradu Jaroměř-Josefov usmjeraujući se na značaj koji Romi iz Češke Republike pridaju obrazovanju.²

¹ Elementary practical school – vrsta specijalne osnovne škole u kojoj se blago retardirane osobe osposobljavaju za obavljanje osnovnih zanimanja (nap.prev.).

² Kratki opis Jaroměř-Josefova. Ovo istraživanje se odvija u gradu s oko 13.000 stanovnika. (Podaci o broju stanovnika potječu iz popisa koji je izvršen 2001. g.) Oko 20 osoba se u ovom popisu deklariralo kao pripadnici romske populacije. Međutim, istraživanjem je utvrđeno da oko 600 Roma živi u ovom gradu (158 romskih porodica u užem smislu). Manjinsku grupu čine uglavnom Romi koji su se, poslije Drugog svjetskog rata i tokom pedesetih godina prošlog vijeka, naselili u gradu dolazeći iz Slovačke kako bi našli posao

Uvijek me iznova³ zapanji činjenica da se obrazovanje Roma, češće nego češke većine, obavlja u osnovnim školama za praktična zanimanja (ranije su to bile specijalne osnovne škole – SES).⁴ Kurikulum po kojem se radi u osnovnim školama za praktična zanimanja je reduciran i učenicima koji završe ovu vrstu škole teže je uspješno pohađati srednju školu.⁵ Formalno, učenici koji napuste osnovnu školu za praktična zanimanja mogu nastaviti svoje školovanje u bilo kojoj od srednjih škola. Praktično, veoma su ograni-

kao fabrički radnici. Te porodice i osobe koje potječu iz tih porodica smatraju sebe starosjediocima. Ostale Rome, posebno one koji su pristigli tokom sedamdesetih i osamdesetih godina ili nakon političkih promjena iz 1989. g. ne smatraju ravnima sebi. Da pojasnimo, ukoliko neka osoba postane član porodice starosjedilaca a potiče iz iste oblasti u Slovačkoj kao i ta porodica, takva osoba nema tako nepovoljan status kao što je to slučaj s osobom koja dolazi iz druge oblasti koja nije mjesto porijekla starosjedilaca. Veoma se često dešava da Romi žive u različitim dijelovima Jaroměř-Josefova, što zavisi od njihovih porodičnih veza - mjesto na kojem žive je pokazatelj njihovog socijalnog statusa.

Grad je, u današnjim granicama, formiran stapanjem Jaroměřa i tvrđave grada Josefova u jednu općinu. Tokom sedamdesetih godina prošlog vijeka Romima je dopušteno da se nasele u Josefovu a manje u drugim dijelovima grada. U to vrijeme, u historijskom središtu grada uglavnom su bili naseljeni ruski vojnici, Romi i penzioneri.

Josefov je vojna utvrda sagrađena u 18. vijeku u vrijeme vladavine Josifa II, svetog romskog cara (1783-1787). Ovaj gradski kvart čine četvrtasti blokovi kuća koje se nadovezuju jedna na drugu i okružene su bedemima. Josefov je lokalitet zaštićene kulturne baštine. To znači da se svi vidovi izmjene i rekonstrukcije zgrada vrše pod strogom kontrolom i u skladu s propisima. Ova ograničenja su, u praksi, rezultirala višim cijenama smještaja.

Josefov ima dobre cestovne veze s ostalim dijelovima Jaroměřa. Ipak, u isto vrijeme predstavlja autonomnu „jedinicu“ koja živi svoj „život.“

Općina obezbjeđuje smještaj za Rome i u dijelu Jaroměřa, izvan Josefova. Smještaj se odnosi na stambene jedinice locirane na izlazu iz grada. Trenutno su (prema kazivanju ispitanika) u ovim stanovima nastanjeni Romi koji nisu u rodbinskoj vezi s Romima koji žive u Josefov.

³ Tokom zadnjih 16 godina.

⁴ Special elementary school. Škole za praktična zanimanja su namijenjene djeci s blagom retardacijom i djeci koja imaju različite probleme s učenjem. U hijerarhiji osnovnih škola još „niže“ po rangu su specijalne škole koje su namijenjene djeci s ozbiljnim mentalnim hendikepom.

⁵ Upis u srednju školu omogućuje se i učenicima koji završe osnovnu školu za praktična zanimanja ukoliko nije dovoljan broj drugih prijavljenih đaka. Za svakog tako upisanog učenika škola dobija subvencije države, i iz perspektive dugoročne ekonomske opravdanosti školi nije važno da li će učenik završiti ovu školu ili ne. Mišljenje školskih savjetnika i predstavnika „praktičnih“ škola je da su, u poređenju s prethodnim periodom, naučene određene lekcije i sada učenici biraju školu koja više odgovara vještinama kojima su ovladali u školi za praktična zanimanja.

čene mogućnosti da nastave univerzitetsko školovanje uz obavezu da polože dodatne ispite zbog razlike u predmetima.

Može se reći da će, ukoliko u nekoj općini postoji velika romska zajednica a u toj općini postoji osnovna škola za praktična zanimanja, većina učenika te škole biti romska djeca. Drugo moje zapažanje je da je niži procent romske djece u višim razredima osnovne škole nego u nižim. Moglo bi se zaključiti da roditelji upisuju svoju djecu u osnovnu školu i onda ih prebacuju u osnovnu školu za praktična zanimanja. Ovo se uglavnom dešava pred kraj nastave u osnovnoj školi, kada učenje postaje zahtjevnije.⁶

Etnicitet Roma

Odnosi između većine i manjine veoma variraju. Prije svega, romska manjina zvanično i ne postoji u Češkoj Republici. Romi se zvanično ne deklariraju u pogledu svoje nacionalnosti, tj. ne izjašnjavaju se kao Romi prilikom popisa stanovništva i ne dozvoljavaju da se njihova djeca uvode u zvanične evidencije kao Romi.⁷ Češka većina, zbog toga, ne razumije zbog čega je potrebna pozitivna diskriminacija⁸ jer je smatra nepravednom u odnosu na siromašnu djecu iz drugih grupacija.

Mada je mnogo onih koji misle da Romi predstavljaju „trošak“ za češko društvo, mora se reći da se zbog njih otvaraju brojna radna mjesta, naprimjer mjesta nastavnika u osnovnoj školi za posebna zanimanja. Jedan savjetnik za obrazovanje je sasvim otvoreno rekao: „Treba da budemo sretni što ih imamo, u radu s njima zarađujemo plaće od kojih živimo.“ Naravno, ovo se ne odnosi samo na nastavnike.

Zvanično nepostojanje Roma predstavlja problem za istraživače. Ukoliko istraživači žele da razgovaraju sa nastavnicima i diskutiraju o njihovim iskustvima nastalim u radu s romskom djecom, oni se prvo moraju suočiti s problemom da će nastavnici pitati ima li Roma uopće. Direktor jedne „praktične“ škole je bio izričit rekavši da on *neće nikoga stigmatizirati*. Drugi direktor škole istog tipa je rekao da oni *ne prave razlike među đacima*. Zamjenik direktora neke druge škole je naveo da je *nepravedno bilo koga eti-*

⁶ U višim razredima osnovne škole učenici više ne rade samo s jednim nastavnikom, uvodi se predmetna nastava i potrebno je više vremena za pripremu i učenje kod kuće a od učenika se očekuje da budu samostaljniji. Osim toga, ovo je period adolescencije, koji donosi i vlastite specifične probleme.

⁷ U posljednjih nekoliko godina napuštena je praksa evidentiranja nacionalne pripadnosti u zvaničnim dokumentima.

⁸ Naprimjer za učenike srednje škole.

ketirati, da ima porodica koje ne žele da se o njima govori kao o romskim porodicama.

Nasuprot tome, u drugoj osnovnoj školi direktor je bio „ponosan“ romskom djecom koja pohađaju školu i njihovim kasnijim uspjehom u srednjoj školi te je otvoreno govorio o romskim porodicama. Mora se, međutim, reći da, uprkos posredovanju direktora, romske porodice odbijaju kontakt s istraživačem.

Nakon što je u Češkoj Republici stupio na snagu Zakon o zaštiti ličnih podataka (Personal Data Protection Act – br. 101/2000.) i kada su podaci o etnicitetu zaštićeni zakonom, jasno je da će se neki direktori škola ustezati kontaktirati sa mnom i plašiti se da ta saradnja može uzrokovati „politički“ ili problem sa „zakonom“.

Očito je da pripadnik većinske grupacije u društvu nije kompetentan ocijeniti ko pripada romskoj manjini i da pripadnici većine nisu ovlašteni da nekog nazivaju Romom. Neke škole su pokazale više spremnosti za saradnju tek nakon što sam pribavila odobrenje porodica da razgovaram s njihovom djecom o životu u školi.

Isto tako, neki pripadnici većinske grupacije smatraju određene ljude Romima a da zapravo ne znaju da li osoba o kojoj se radi sebe smatra pripadnikom Roma ili ne. Označavanje neke osobe nazivima Rom ili čak Ciganin često ima negativnu konotaciju za mnoge pripadnike većine i smatra se nepristojnim javno nazivati nekoga Romom ili, još gore, Ciganinom. Osim toga, Romi reaguju⁹ kada ih označavaju kao „autsajdere“ ističući njihovu nacionalnu pripadnost.

Pitanja

Iz teorijske perspektive, pitanje romskog etniciteta je više puta razmatrano i donekle je „riješeno“ u naučnim krugovima. Međutim, u stvarnom životu nije sasvim jasno šta znači biti Rom i da li neki od problema¹⁰ zaista potječu od toga što je neko Rom. Nakon mnogih problema u vezi s nacionalnošću, koje sam uzela u obzir birajući lokaciju na kojoj ću obaviti istraživanje, pitala sam se ko su ustvari Romi i ko su romska djeca? Koja djeca se prebacuju u specijalne škole? Da li su ta prebacivanja uvjetovana nacionalnošću? (Polazeći od statističkih pokazatelja, to bi značilo da dvije trećine

⁹ Česima ne smeta da se o njima govori kao o Česima sve dok ne vide rečenicu: „Česi, nemojte ovdje krasti!“

¹⁰ Problemi koji se tiču zdravlja, smještaja, obrazovanja, zapošljavanja, trovanja nikotinom, zloupotrebe droga, kockanja, rasne diskriminacije itd.

romske populacije ima znakove slabije mentalne retardacije.) Šta roditelji očekuju od škole? Do koje mjere poznavanje romskog jezika predstavlja uvjet da neka osoba bude pripadnik određene etničke grupe? Zbog čega su romska djeca neuspješna u školi? Da li neuspjeh u školi ima veze s pripadnošću Romima?

Jezik Roma

Veoma je čest slučaj da članovi romskih porodica koje dugo žive u Jaroměř-Josefovnu ne znaju romski jezik. Razlog koji oni navode je da potječu iz porodica u kojima se nije govorilo romskim jezikom ili da potječu iz porodica koje su porijeklom iz Slovačke, gdje romski jezik već dugo nije u upotrebi. Uglavnom odgovaraju da govore istočnoslovački dijalekt (výchohnárština).¹¹ Time se dokazuje porijeklo njihove porodice.¹² Gubitak izvornog govora posljedica je asimilacije Roma pod komunizmom tokom pedesetih godina prošlog vijeka. Bilo je zabranjeno služiti se romskim jezikom, za koji se smatralo da je u sukobu s marksističkom ideologijom. Većina Roma je prihvatila ovu zabranu jer je postojala ekonomska opravdanost da se integriraju u češko ili slovačko društvo. Dio integracije, podrazumijeva se, bilo je prihvatanje jezika kojim je govorila većina.¹³ U Slovačkoj je romski jezik zamijenjen istočnoslovačkim dijalektom i za neke Rome to je postao jezik koji određuje njihov identitet i potvrđuje porijeklo njihove porodice.

¹¹ Osim podjele kojom se svrstavaju među „starosjedioce“ i „pridošlice“, za Rome je važno i iz kog dijela Slovačke vode porijeklo. Osnovna podjela je na porijeklo iz istočne ili zapadne Slovačke. Preciznija podjela svodi se na to iz kog grada, sela ili naselja vode porijeklo. Različite lokacije podrazumijevaju drugačiji stepen prestižnosti. To vjerovatno ima određenu ulogu u definiranju statusa neke grupe (nisam se ovim pitanjem podrobnije bavila).

¹² Zanimljivo je da Ana govori u osnovi dobrim češkim jezikom dok njena mlađa sestra govori jakim „istočnoslovačkim“ akcentom. Ona se služi oblicima riječi koje se ne koriste u češkom jeziku a intonacija, ritam i naglasak se razlikuju od tipično češkog. Gotovo da nisam opažala takve razlike kada Ana govori.

¹³ (Vidjeti Lacková 2002., str. 204.) Romski jezik nije nikada smatran sasvim nezavisnim jezikom u češkim oblastima i u Slovačkoj. Od pedesetih godina smatran je neprimjerenim, uz objašnjenje da *to nije jezik, nego sleng, ili podučavanje djece romskom jeziku jeste reakcionarna tendencija koja stoji nasuprot partijskoj liniji i vladi. Građani ciganskog porijekla nikad neće poboljšati svoj životni standard ukoliko ne odbace zaostali način življenja i svoj zaostali jezik.*

U odnosu na češki jezik, istočnoslovački dijalekt danas u Češkoj Republici ima istu poziciju koju je imao (ili još ima) romski jezik u odnosu na slovački jezik.

U toku svog istraživanja, ispitanicima sam postavljala pitanja o njihovom jeziku, odnosu između jezika i etniciteta i o tome da li bi voljeli naučiti romski jezik. U ovom tekstu navodim tri tipa odgovora koji pokazuju tri stava prema romskom identitetu u vezi s jezikom. U radu sam ih odredila izrazima „gubitak“, „odbijanje“ i „očuvanje identiteta“. Osobe koje zastupaju sva ova tri tipa odnosa žive u Josefovu.

Gubitak

Gubitak romskog jezika je osjetan u uspješno integriranim porodicama¹⁴ i predstavnik ove grupacije je Ana (56 godina). Ana je zaposlena u općinskoj službi kao socijalni radnik na terenu specijaliziran za pitanja Roma. Ima četvero odrasle djece koja već imaju svoje porodice. Njen suprug je politički aktivan; on je gradski savjetnik - predstavnik socijaldemokratske stranke i vodi porodičnu firmu za poslove zidanja i kopanja. Njeni sinovi su zaposleni u firmama¹⁵ a njena kći prodaje u „*prodavnici nakita*“.¹⁶ Ana se može opisati kao „socijalno-kulturni i lokalno-politički aktivist“ ili kao „*tipična baka*“, kako su je opisali njeni unuci.

Porijeklo porodice

Ana je rođena u Češkoj, u selu nedaleko (oko 6 km) od Jaroměř-Josefova. Njena baka s majčine strane bila je Mađarica a Ana nije poznavala djeda jer je umro u toku Drugog svjetskog rata. Njeni roditelji su se poslije rata preselili iz Slovačke u Češku. Zbog toga njena porodica pripada starosjediocima.

U porodici su se služili različitim jezicima. Anin otac je govorio češki, njena majka istočnoslovački dijalekt a njena baka mađarski jezik. U porodici se nije govorilo romskim jezikom. Ana govori češki i služi se istočnoslovačkim dijalektom samo kada razgovara s osobama koje obilazi tokom obavljanja posla. Poslije smrti svoje bake, Ana je zaboravila mađarski. Kada

¹⁴ U smislu najuže porodice.

¹⁵ Jedan od njih je otvorio vlastitu firmu.

¹⁶ Naziva je prodavnicom nakita, ali pored nakita prodaje i različite suvenire i pozameritiju. Anina kći voli da plete i u tome je veoma vješta.

razgovara s djecom, Ana govori češki „s naglaskom“. Njen suprug je došao iz Slovačke 1968. g. tražeći posao i govori zapadnoslovački dijalekt (záhoráčtina) i češki jezik. U poređenju s Anom, njegov češki nije „savršen“. Kada se radi o jeziku, Anina djeca i unučad su potpuno integrirani u većinu.

Ana se jako protivi mišljenju da se romski jezik treba učiti u školi. Upozorava na situaciju u kojoj se ona nalazila kao dijete. U kući su korištena tri jezika i kada je pokušavala u školi govoriti češki, „miješale“ su se riječi češkog i slovačkog. Ana smatra da je pogrešno što većina ljudi koristi istočno-slovački u svojim domovima i ne razgovara sa svojom djecom na češkom jeziku.

Ana se zalaže da djeca uče engleski jezik umjesto romskog u sklopu van-nastavnih aktivnosti.¹⁷

Ekonomski uvjeti

Ana je završila osam razreda (jedanaestogodišnje) osnovne škole i zaposlila se odmah nakon napuštanja škole; uglavnom je radila manuelne poslove. Kada je bila trudna sa svojim posljednjim djetetom, bila je šest mjeseci na porodiljskom odsustvu a *sve ostalo vrijeme*, kako kaže, *provela je radeći*. Tokom devedesetih je završila dodatni kurs za socijalne radnike i pravne savjetnike za rad na terenu i tada promijenila posao. Kaže da planira da se penzionira iduće godine. Često naglašava činjenicu da je zaposlena te da i njen otac i njena braća i sestre rade, da imaju porodični posao i da sva njena djeca rade. Za razliku od ljudi koji zavise od naknade za nezaposlene, socijalne pomoći ili, u boljem slučaju, od poslodavca, Ana sebe smatra potpuno nezavisnom osobom koja je u stanju da se sama, bez ičije pomoći, stara o svom životu.

Druga stvar kojom se ponosi su porodične kuće koje je njena porodica izgradila za sebe. Njen otac je poslije rata kupio kuću, ali su zbog trasiranja željeznice bili prisiljeni da se presele na drugo mjesto. Anina porodica je zajedno s njenim mužem kupila kuću. Međutim, kada je Ana shvatila da njena braća i sestre koriste kuću njenog oca kao mjesto gdje mogu ostaviti djecu kada odu na posao, ona i njen suprug su kupili još jednu kuću u Josefovou. Pored ove, izgradili su porodične kuće za četvero svoje djece. Uglavnom se radi o kućama za dvije generacije jer su za svoju djecu željeli sigurnu starost.

¹⁷ U Josefovou se engleski jezik uči od prvog razreda osnovne škole.

Ova ekonomska nezavisnost kao i nezavisnost u odnosu na „vlasti“ omogućila joj je da bude otvorena u radu s ljudima, bez obzira na njihov status. Izgleda da su sukobi s državnim službenicima u odjeljenju za socijalna pitanja i provociranje integralni dio njene ličnosti i ona ove sukobe smatra herojskim činom. Zbog njene otvorenosti i izravnosti, njen muž se osjeća nelagodno. „*Ušuti, ne miješaj se u te stvari, podići će optužnicu protiv nas a kako ćemo dokazati da smo u pravu?*“

Obrazovanje djece

Treća najvažnija stvar zbog koje se Ana osjeća ponosnom su njeni unuci. Ima devetero unučadi. Najstarija unuka pohađa srednju školu i želi nastaviti studij na fakultetu – želi pohađati kurseve historije i umjetnosti. Druga od njenih unuka sada završava osnovnu školu i želi postati frizerka. Prema Aninim riječima, svi njeni unuci su se ili isticali u osnovnoj školi ili nisu imali nikakvih problema s učenjem.

Anina porodica uživa ugled u školi. Sva njena djeca su završila osnovnu školu a troje je završilo zanat. Oni su porodica koja je navikla da radi.

Identitet Roma

Ana se nije susretala sa stereotipima kojima su obično izloženi pripadnici romskog naroda.

Naprimjer, sa stereotipom da *Romkinje nikada ne mogu dobiti posao* ili stereotipom da *Romi nisu u stanju da se brinu o svojoj imovini niti da unaprijed planiraju svoj život i rad*.

Kada se radi o jeziku i materijalnoj siurnosti, Ana planira unaprijed svoje aktivnosti. Želi da njena djeca i unučad imaju iste mogućnosti pristupa ekonomskim resursima kao i članovi većine u društvu i podržava njihovu integraciju u većinsku sredinu. Ponekad se čini da su Češka Republika i Jaroměř-Josefov mali za nju i zbog toga potiče unuke da uče engleski. Kada se naljuti na nekog po rangu starijeg službenika ima običaj da kaže: „*Mogu oni staviti sve Rome iz Jaroměř-Josefova na autobus, srediti sve za nas u nekoj drugoj zemlji, platiti za naš smještaj tamo i mi bi se sretni negdje preselili. Nije uopće potrebno da ostanemo ovdje.*“

Ana sebe smatra Romkinjom. Ona bi željela da sagradi centar za Rome u Jaroměř-Josefovou. Učestvuje u organizaciji Romfesta (muzički festival). Smatra da Romi razvijaju i održavaju mnogo čvršće međusobne veze nego

Česi. Ukazuje na to da ta povezanost počiva na „emocionalnoj vezi“. U osnovi, ovim izrazom opisuje snažno saosjećanje i solidarnost među pripadnicima romske zajednice. To objašnjava riječima: „*Ako neko povrijedi nekog od Roma, svi ostali Romi će stati u njegovu odbranu. Ali, ako je ta osoba neko ko liči na Roma ali tvrdi da nije jedan od njih, ne može očekivati njihovu pomoć.*“

Treba pomenuti da Ana ukazuje na velike razlike među Romima i da ona ne bi svakoga prihvatila tako otvoreno i prijateljski.

Kada se radi o odnosu većine u društvu prema Romima, Ana je mišljenja da bi trebalo da pruže priliku predstavnicima romske manjine.

Odbacivanje jezika

Odbacivanje romskog jezika kao značajnog, potpuno nezavisnog jezika je sasvim uobičajeno. Kao primjer poslužiti će nam porodica Key iz Josefova (žive u kući koju im je, na Aninu intervenciju, dala općina), koja ima troje djece. Supružnici Key imaju oko 30 godina. Muž je porijeklom iz istočne Slovačke. Njegova porodica je došla u Jaroměř-Josefov krajem šezdesetih godina prošlog vijeka. Žena je rođena u Josefov, no i njena i njegova porodica vode porijeklo iz istog sela. Oni ne pripadaju starosjediocima u strogom smislu, ali nisu ni pridošlice na koje starosjedioci gledaju s omalovažavanjem. Upravo suprotno, čini se da im starosjedioci (Anina porodica) pomažu.

Oboje govore romski i njime se služe kada razgovaraju sa svojim rođacima u Slovačkoj. Međutim, ne služe se romskim jezikom kada razgovaraju s djecom. „*Kada neko govori, djeca ne razumiju o čemu se priča.*“ Kada sam ih pitala zbog čega nisu djecu podučili romskom jeziku, odgovorili su: „*Ne želimo da kasnije imaju problema s jezikom u školi.*“ Ne žele ni da se romski jezik uči u školi: „*Jer, vremena su se izmijenila i ovaj jezik nestaje. Jednostavno ne želimo to.*“

G. Key je pohađao osnovnu školu u Slovačkoj i poslije toga prošao dvogodišnju obuku za tesara. Nije dovršio obuku. Sada radi kao fizički radnik u Češkoj i našao je posao kopača u fabrici „NG Plasty“. Neki Romi se žale na težak rad u fabrici, ali Key i njegova supruga ovako opisuju svoj stav prema radu:

Žena: „*Ako želiš da radiš, radit ćeš i istrajati.*“

Muškarac: „*Oni koji žele radit će.*“

Žena: „*Ko ne želi raditi ostat će kod kuće.*“

Muškarac: „*I živjeti od socijalne pomoći.*“

Žena je pohađala lokalnu specijalnu osnovnu školu (za praktična zanimanja) i zaposlila se odmah po napuštanju škole, najvjerojatnije uz općinsku pomoć (Anin muž učestvuje u organiziranom pružanju pomoći općine građanima). Gđa Key je na porodijskom odsustvu i sada čeka svoje četvrto dijete¹⁸.

Obrazovanje djece

Porodica Key ima troje djece. Najstariji sin pohađa 6. razred osnovne škole; drugi sin pohađa 3. razred osnovne škole za praktična zanimanja.

Prema mišljenju svojih roditelja, stariji sin nije tip za učenje, ima problema s matematikom, engleskim i gramatikom; jedini predmet s kojim nema problema je tjelesni odgoj i igra za fudbalski tim. Po riječima njegovog oca, poslije osnovne želi da „ide u sportsku školu i postane profesionalni fudbaler“.

Drugi sin je odmah upisan u osnovnu školu za praktična zanimanja na preporuku pedagoga i psihologa koji su ga pratili. On nema problema s učenjem i dobija nabolje ocjene u razredu. Kao i njegov stariji brat, i on voli da igra fudbal.

Djeca do sada prate obrazovni obrazac svojih roditelja. Jedina razlika je u snu koji njihovi roditelji imaju o budućnosti svoje djece, koja mogu postati „profesionalni fudbaleri“ a ne radnici.

Još jednu stvar sam uočila u toku razgovora ne samo s porodicom Key nego i s drugim ispitanicima – pohađanje osnovne škole za praktična zanimanja se odvija bez problema nasuprot problemima tokom pohađanja standardne osnovne škole.

Djeca koja su inteligentnija od svoje braće i sestara ostvaruju slabije rezultate u standardnoj osnovnoj školi, za razliku od uspjeha koji njihova manje inteligentna braća i sestre postižu u osnovnoj školi za praktična zanimanja. Na prvi pogled, djeca koja pohađaju školu za praktična zanimanja su uspješnija od djece iz standardne osnovne škole. S druge strane, djeca koja pohađaju standardnu osnovnu školu su izloženija pritisku, što može biti stresno, posebno ako se porede sa svojim „uspješnijim“ prijateljima ili braćom i sestrama koji pohađaju osnovnu školu za praktična zanimanja. Ove činjenice mogu se odraziti na njihovo ponašanje i za posljedicu imati dalje probleme u školovanju.

¹⁸ Roditelji nisu planirali četvrto dijete, ali „šta se može kad je već na putu“.

Interesantno je da se roditelji, čija su djeca prebačena iz standardne u osnovnu školu za praktična zanimanja, žale da njihova djeca ne dobijaju dovoljno domaće zadaće u novoj školi i da imaju previše slobodnog vremena.

Za razliku od Anine porodice, porodica Key je ekonomski zavisna (od poslodavaca), što se odnosi i na smještaj - ovisnost od dobre volje organa općine i predstavnika romske zajednice koju predstavlja Ana. Kada se radi o jeziku, služe se istom strategijom kao i Anina porodica – nastoje postati dio većine u društvu, uvjereni da romski jezik nema budućnosti. „To je isprazno ulaganje koje neće pomoći našem sinu da postane profesionalni fudbaler.“

Očuvanje identiteta

Posljednji primjer se odnosi na porodicu koja nije odustala od korištenja romskog jezika. Da bih predočila ovaj stav, odabrala sam susjede porodice Key. Gita (30 godina) živi u zajedničkom domaćinstvu sa svojim bivšim mužem. U ekonomskom, socijalnom smislu kao i u pogledu stepena obrazovanja slični su porodici Key. Gita je pohađala specijalnu školu i odmah po završetku školovanja zaposlila se u fabrici tekstila a kasnije je obavljala razne manuelne poslove. Trenutno je na porodiljskom odsustvu. Gitin muž je završio osnovnu školu, a zatim pohađao trogodišnju zanatsku školu, koju nije završio iz neodređenih razloga. Sada radi u Karosi (pogonu za preradu voća).

Porijeklo porodice i romski jezik

Gitina majka je došla iz istočne Slovačke iz iste oblasti kao i roditelji porodice Key. Majka govori romski. Otac je došao iz Slovačke, ali iz oblasti u kojoj se ne govori romski jezik. Gita je od *majke* naučila romski. Očeva porodica je iz zapadne Slovačke i živjela je u gradu. Članovi očeve porodice govore samo romski jezik

Za Gitu, identitet Roma je povezan s romskim jezikom mada njen otac ne govori i ne razumije romski.¹⁹ Romski jezik znači tradiciju, porodične veze (s pradjedom i prabakom s majčine strane) i uspješno funkcionisanje u druš-

¹⁹ „Pa, ako oni ne razumiju romski ili ne žele da nauče da ga razumiju, ako jednostavno žele da nalikuju bijelcima? Ali oni nikada neće biti takvi, zar ne? Jednostavno je, rodiš se kao Rom i umireš kao Rom. Tako je to.“

tvu. Onda se ne može desiti da neka osoba bude izložena uvredama ili da dođe u situaciju da ne razumije o čemu drugi govore.²⁰

Gita se razlikuje od ostalih ispitanika koje sam ranije pomenula po tome što bi ona rado prihvatila da se romski jezik uči u školi. Ona, isto tako, želi da njena kći *savršeno* ovlada romskim jezikom. Zna da će poznavanje jezika omogućiti njenoj kćeri da tokom raspusta posjeti djeda i baku (roditelje Giti-nog muža) u Slovačkoj. Ne dijeli mišljenje da nema budućnosti za romski jezik i čak strahuje od toga da bi njena kći mogla jednom da joj zamjeri ako joj ne bude pružila priliku da nauči romski jezik.²¹

Gita se pita kako je moguće da Ana ima tako utjecajnu poziciju („*kako to da ima toliku moć*“), i zbog čega je ne koristi da više promovira romski jezik.²²

Ne slaže se s općim mišljenjem da romski jezik može predstavljati problem ako djeca žele da steknu bolje obrazovanje. Gita kaže da zna da joj je češki jezik potreban za zvanične stvari. Onda njena učiteljica u školi nikada ne bi mogla reći: „Hajde, Gita, miješaj romski sa češkim.“

Škola za praktična zanimanja i osnovna škola

Gita ima četvero djece (7, 3 i 2 godine i dvomjesečnu bebu). Njena najstarija kći je išla u pripremni razred i sada pohađa osnovnu školu. Gita je opisuje kao *domišljatu djevojčicu* kao što je njen otac²³ Kao što je rečeno, prema majčinom mišljenju, kćer voli ići u školu i uspješna je u školi. Ona je,

²⁰ „To je kao, naprimjer, kada slušam svog djeda ili baku; prosto rečeno – pravi Cigani treba da govore romski. Moraju znati da govore romski.“

²¹ „Moja prijateljica G. (prezime) ima tetku u Hradecu. Mi bismo joj često išli u posjetu. Ona i njeni ukućani bi tada loše govorili o mojoj prijateljici a ona se samo smijala. Kad bi oni izašli, ja bih joj rekla: Lida, ne pričaju lijepo o tebi. I onda sam najmjerno kasnije rekla da ne razumijem romski i napravila sam se glupom. No, sve sam razumjela. Kasnije sam Lidi ispričala šta su rekli o njoj i prestala ih je posjećivati zato što su je jako uvrijedili. Nije moguće tako nekoga javno izvrijedati. Kasnije je svakog dana dolazila kod mene i morala sam je učiti romski.“

²² G.: „Bila bih sretna kad bi ovdje podučavali romski... bilo gdje, ne mora to biti u školi, ali romski se negdje mora učiti. Ne bi mi smetalo da se to desi. To bi bilo za dobro moje kćeri, onda ona ne bi došla u situaciju da negdje dođe i ne razumije ni riječ o onome što je rečeno. Tada bi samo sjedila negdje gdje se govori romski, i izgledala kao budala. Onda bi došla meni i krivila me što je nisam naučila da govori romski. Sada zna da pjeva neke pjesmice na romskom, ali još ne izgovara pravilno sve riječi.“

²³ G.: „Ja nisam bila tako pametna kao ona. Ona dobro zna gramatiku, dobro radi diktat i obično ima najbolje ocjene. Ja nisam bila tako dobra. Mislim da je veoma oštroumna.“

također, „*dobra u diktatu*“, koji njena majka nije tako dobro radila. Djevojčica ne radi kod kuće ništa drugo osim što se priprema za školu i u slobodno vrijeme je zainteresirana samo za domaću zadaću i školu. Ona voli da čita i dobija pohvale učiteljice.²⁴

Imam i mišljenje nastavnice o ovoj djevojčici. Većina stanovnika iz tog kraja smatra da je ova nastavnica jedna od „boljih“. Sva romska djeca su se okupila u razredu koji vodi ova nastavnica i čine gotovo polovinu učenika u razredu.²⁵ Razredna nastavnica navodi da su rezultati koje djevojčica postiže u školi *veoma slabi* jer ona *ne radi ništa ili veoma malo da se pripremi kod kuće* i *veoma je nemarna*. Dovoljno je inteligentna da može pohađati osnovnu školu, ali *samo ako se bude temeljitije pripremala kod kuće*. *Izgovor je za nju veliki problem*. Nastavnica ne izriče pohvale za rad djevojčice ni u jednom predmetu.

Očit je disparitet u mišljenju majke i nastavnice u pogledu pripreme djevojčice kod kuće. Majka je stekla utisak da njena kći *nije ni za šta drugo zainteresovana*, da ne radi ništa drugo osim što čita; s druge strane, nastavnica smatra da zalaganje djevojčice kod kuće nije dovoljno.

Razumljivo je da majka nastoji svoju kćer predstaviti u boljem svjetlu i istaknuti njene sposobnosti, ali nije mi izgledalo da ta žena namjerno laže. Mislim da se prije radi o njenom nerazumijevanju načina učenja u osnovnoj školi. Majka je imala iskustvo iz osnovne škole za praktična zanimanja u kojoj su nastavnici mnogo susretljiviji prema romskoj djeci.²⁶ Ovaj odnos susretljivosti motiviran je i ekonomskim razlozima i jače izraženim saosjećanjem nastavnika u školi za praktična zanimanja.

Izgleda da je majka imala iskustvo samo iz škole za praktična zanimanja i nije u stanju da pravilno razumije situaciju u kojoj se njena kći nalazi. Nije joj poznato koliko je napora potrebno uložiti da bi dijete postiglo uspjeh u standardnoj osnovnoj školi. Vjerovatno nema puno poznanika među „uspješnim“ članovima romske zajednice, inače bi znala kakav stav ima Ana u

²⁴ „*Ona stvarno voli školu i dosta čita. Kad dođe kući iz škole ne odvaja se od knjiga.*“
„*Ona nema problema u školi: nastavnica je hvali za sve što radi. Nastavnica mi često pošalje poruku, napiše mi da se moja kćer dobro pripremila za čas.*“

²⁵ Na praksu prebacivanja djece u drugu učionicu ponovo je stavljena primjedba. Ovog puta je jedan učenik rekao da nije fer da se praksa prebacivanja iz učionice odnosi samo na romsku djecu, a to nije moguće drugoj djeci – kako je moguće da romska djeca mijenjaju razred bez nekog velikog razloga osim što su Romi? *Moja nećaka ide u drugu učionicu istog razreda a ona ne može promijeniti učionicu jer joj njen nastavnik to ne dopušta.*

²⁶ U odnosu na „praktičnu“ školu u standardnoj osnovnoj školi drugačiji je pristup prema učenicima i učenju. U školi za praktična zanimanja djeci se poklanja više pažnje, ne zahtijeva se da budu sasvim nezavisna, nastavnici ne daju djeci pomagala i dodatni materijal za rad kod kuće jer bi ih djeca mogla izgubiti.

odnosu na romski jezik. Ne razumije da je za Anu prestiž važniji od tradicije. Za Anu, romski identitet ne proizlazi iz identifikacije s tradicionalnim jezikom, nego iz jedinstvenosti zajednice, što također može biti ispoljeno u političkoj ravni.

Rezime

Jedan od glavnih razloga neuspjeha djece u osnovnoj školi je, po mom mišljenju, neiskustvo roditelja, posebno majki, u odnosu na rad i organizaciju osnovne škole. Pored primjera koje sam navela u ovom tekstu, vidjela sam i druge slučajeve da majke ne znaju kako da pomognu svojoj djeci u učenju. Djeci je prepušteno da se sama snalaze oko pripreme za školu ili, ako imaju starijeg brata ili sestru, djeca pomažu jedna drugima da se pripreme za nastavu.

Tokom razgovora koje sam obavljala u osnovnim školama za praktična zanimanja i standardnim osnovnim školama nije se mogla uočiti razlika u odnosu prema djeci i u nivou zahtjeva koji se postavljaju pred učenike svake od ovih škola. Standardne osnovne škole fokusirane su na izvedbu i sposobnost djece da samostalno djeluju. Međutim, ova samostalnost nije nešto što dolazi samo po sebi. Djeca se uče samostalnosti uz pomoć roditelja, koji su to iskustvo stekli dok su pohađali osnovnu školu u kojoj su morali razviti želju za učenjem i zalaganjem da uspješno dovrše proces učenja.

Uspješnost u osnovnoj školi iziskuje stvari kao što su uredna pernica, uredna školska torba ili sistematična priprema, koja u prvom razredu obuhvata uvježbavanje čitanja, pisanja i računanja. U školama za praktična zanimanja, u kojima se, naravno, to isto uči, nastavnici su tolerantniji prema učenicima. Pribor za pisanje, vježbanke i druga pomagala često ostaju u učionici kako se ne bi desilo da djeca zaborave da ih ponesu od kuće. Ne insistira se na pripremi za nastavu kod kuće, što znači da je nivo utjecaja škole na porodicu minimalan. U školi za praktična zanimanja žele se izbjeći nepotrebni sukobi s roditeljima i svoje primjedbe na rad učenika saopćavaju roditeljima samo u izuzetnim slučajevima. Sasvim je suprotna situacija u standardnim osnovnim školama koje upozoravaju roditelje i na najmanje propuste učenika, i nastavnici su mnogo strožiji prilikom ocjenjivanja rezultata učenika. Smatram da roditelji koji nemaju iskustvo o radu osnovne škole nisu u stanju pomoći svojoj djeci u savladavanju zadataka koji se pred njih postavljaju u školi. Također, nisu u stanju racionalizirati probleme s kojima se suočavaju njihova djeca koja pohađaju osnovnu školu. Stoga se mnogi

problemi rješavaju na nivou emocija, uzajamno nerazumijevanje raste a iz stalnog nerazumijevanja stvara se stereotip.

Učenik koji se ne priprema dovoljno kod kuće i ne dobija pozitivne ocjene u školi nalazi se pod pritiskom, što može usloviti pojavu neodgovarajućeg ponašanja. Ako takvo dijete ima sestru ili brata koji pohađa školu za praktična zanimanja i relativno je uspješniji i u školi ne nailazi na konflikte, onda to može dovesti do prebacivanja učenika iz standardne u osnovnu školu za praktična zanimanja.

Osnovna škola se na taj način „oslobađa“ učenika koji utječu na smanjenje „kvaliteta“ njenog rada (izmjenog prosječnim ocjenama učenika) i usporava nastavni proces. Škole za praktična zanimanja dobijaju nove učenike za koje dobijaju subvencije i novi učenici na taj način omogućuju postojanje škole. Djeca su zastrašena zbog izlaganja pritisku u standardnoj osnovnoj školi i radije uče „*među svojim*“. Na kraju su svi sretni. Standardna osnovna škola se može usmjeriti na proces nastave bez remećenja, škola za praktična zanimanja je obezbijedila sredstva za rad, a roditelji su zadovoljni što su im djeca na sigurnom u „svojoj“ školi. Škola za praktična zanimanja na taj način postaje etnička škola, mada uglavnom samo „vizualno“. Prebacivanje u školu za praktična zanimanja povezano je s nivoom obrazovanja roditelja i njihovom sposobnošću da razumiju zahtjeve koji se postavljaju u standardnoj osnovnoj školi. Ovo je u suštini više društveni nego etnički problem. Etnicitet se u ovom problemu javlja samo u načinu na koji se problem rješava; u činjenici da Romi često imaju „bolje“ odnose s nastavnicima u školama za praktična zanimanja gdje su prihvaćeni sa više razumijevanja. Većina tumači ovu praksu kao lijenost, nedostatak interesa za zahtjevnije obrazovanje i ove karakteristike su nepravredno pridodate Romima kao takvima.

Zaključak

Sadašnjim zakonom se u Češkoj Republici garantira jednakost svih građana u ostvarivanju prava na obrazovanje, što podrazumijeva i obrazovanje članova nacionalnih manjina, stranaca koji legalno borave u Češkoj Republici, osobama koje traže azil i azilantima. Prema zakonu, ovim grupama je zagwarantirano pravo na obrazovanje na vlastitom jeziku i da budu uključeni u standardni sistem obrazovanja. Međutim, treba reći da sistem školovanja još uvijek treba da se izbori sa zadatkom ispunjavanja ovih prava pojedinaca koji su u nepovoljnom položaju u odnosu na obične građane.

- Abstract -

I have been conducting a qualitative research for over two years studying what is the value attributed by the Romany people to education.

In the Czech Republic and in Slovakia, Romany people live a sedentary way of life and intercultural relationships are established and exchanges occur at various levels. Although the two (or three) cultures sharing the same space know each other, there is also a number of misunderstandings.

On the "political" level the Romany people have the right to use their language but Romany language is the mother tongue only for a small number of Romany people. In the researched community, different respondents expressed different opinions on what attitude should be taken towards the Romany language.

In the area of education, the major identified issue was the fact that approximately 70% of Romany children attend elementary practical schools instead of the standard elementary schools. After leaving these schools they have very limited opportunities in terms of their choice of secondary education.

Children are transferred to elementary practical schools mainly due to the lack of experience on part of their parents who do not understand what are the requirements placed by standard elementary schools on the pupils' home preparation for the lessons. The original Romany culture is oral with not reading tradition. It is not surprising that for the members of the Romany community education may become something that is very difficult to integrate into their set of values.

Bibliografija:

- Davidová, Eva. *Romano drom-Cesty RomŤ 1945-1990. ZmĚny v postaveni a zpŤsobu ťivota RomŤ v Āechách, na MoravĚ a na Slovensku (Journeys of the Roma. Romano Drom. 1945-1990: in the Status and Lifestyle of the Roma in Bohemia, Moravia and Slovakia)* Olomouc: Univerzita PalackĚho 1995., str. 244.
- Disman, Miroslav. *Jak se vyrábĚ sociologická znalost (How it is the Sociologic Knowledge Produced)* Prague: Univerzita Karlova Praha, Karolinum 2002., str. 374.
- Fabiánová, Tera. *Jak jsem chodila do shjoly (How I went to School)* Brno: SpoleĀenství RomŤ na MoravĚ (The Association of the Romanies in Moravia), 1992.
- Geertz, Clifford. *Interpretace kultur (Interpretation of Cultures)*. Prague: SociologickĚ nakladatelství 2000., str. 564.
- GjurĚova, Jitka. *Na okraj: RomovĚ jako objekt státni politiky (Romany People as the Subject of Government Policy)*
- <http://www.mvcr.cz/prevence/obcanum/publik/romove/index.html>. april, 1998.
- Hirt, Tomáš i Jakoubek, Marek. *RomovĚ: kulturologickĚ etudy (The Roma: Studies in Culturology)* Pilsen: Aleš ĀenĚk, 2004., str. 380.
- Hirt, Tomáš i Jakoubek, Marek (urednici). *SoudobĚ spory o multikulturalismus a politiku identit (Current Debate on Multiculturalism and Identity Policy). Antropologická perspektiva*. Pilsen: Aleš ĀenĚk, 2005., str. 279.
- Hťbschmanová, Milena. *Šaj pes dovakeras. MŤťzeme se domluvit (We Can Make Ourselves Undestud)* Olomouc: Univerzita PalackĚho v Olomouci, 2002., str. 129.
- Jakoubek, Marek, *RomovĚ – konec nejednoho mťtu (Romany People – the End of Many Myths)*. Prague: Socioklub, 2004., str. 317.
- Lacková, Elena. *Narodila jsem se pod šťastnou hvĚzdou.)I was Born under a Lucky Star)* Prague: Prague 2002., str. 288.
- Malach, A. (2005.) *Novť skolský zákon a razvoj vzdĚlanosti (New Education Act and Development of Education)* Conference Proceedings. Brno: Newton College.
- Ogbu, John. *Black American Students in an Affluent Suburb. The Study of Academic Disengagement*, Mahwan, New Percey. Lawrence Erlbaum Associates, Publishers. 2003., str. 320.
- Strauss, Anselm i Corbinová, Juliet. *Základy kvalitativního výzkumu (The Principles of Quantitative Research)* Boskovice: Albert, 1999.